

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

В останні роки співпраця в галузі освіти та навчання в Європі стала відігравати визначальну роль в формуванні майбутнього європейського суспільства. Тенденції соціального та економічного розвитку Європи все більш наполегливо вказує на необхідність створення єдиного європейського простору освіти та професійного навчання. Крім того, перехід до економіки, що базується на знаннях та має потенціал до стійкого економічного росту, збільшенню кількості та якості робочих місць, а також зміцненню соціальних зв'язків, ставить нові завдання перед системою розвитку людських ресурсів.

Розширення Європейського Союзу відкриває нові перспективи і можливості, а також ставить цілу низку нових завдань та вимог до системи освіти та професійного навчання.. Особливе значення тут має залучення країн, які вступають до Євросоюзу, до співпраці у сфері освіти та професійного навчання в якості рівноправних партнерів з самого початку реалізації майбутніх ініціатив на європейському рівні. Послідовний розвиток європейських освітніх програм є ключовим фактором розвитку співпраці в Європі [8, 1].

Освіта як суспільна підсистема перебуває у певній залежності від процесів, що відбуваються як у конкретному суспільстві, так і у цілому світі. Вивченню цієї проблеми присвячені праці багатьох вітчизняних та закордонних вчених (Ничкало Н.Г., Десятов Т.М., Алашеев С.Ю., Мельвіль А.Ю. та ін.). Проте зазначимо, що системи освіти, володіючи деякими загальними інваріантними характеристиками, завжди залишаються культурно зумовленими конфігураціями. У теперішній час в освіті відбувається певний злам, що визначається тенденціями світового прогресу і потенціалом внутрішніх змін.

Провідна роль у цих процесах належить глобалізації економіки. Глобалізація означає виникнення загальної економіки на основі швидкого розвитку технологій, прискорення руху фінансового капіталу в умовах нерегульованих ринків капіталу і посилення міжнаціональної мобільності робочої сили. Ця тенденція світового розвитку ознаменувала собою кінець холодної війни і перехід до ринкової моделі економіки у світовому масштабі. Прискорювачами процесу глобалізації виступають розвиток інформаційних технологій, міжрегіональна економічна конкуренція, періодичні нафтові кризи, демократизація країн колишнього соціалістичного табору та ряд інших факторів.

Одночасно з економічною відбувається політична і культурна глобалізація. Остання виражається насамперед у розвитку телекомунікацій, повсюдної комп'ютеризації, у всезростаючому доступі до світової мережі Інтернет, а також збільшенні крос-культурних, сімейних, соціальних, організаційних і релігійних зв'язків. За цих умов актуальною є вимога до країни, яка прагне бути конкурентоспроможною на світовому ринку, що включає наявність здатності за рахунок інноваційних технологій і розвитку відповідної інфраструктури забезпечити стабільне зростання обсягу продукції і зайнятості населення, залишаючись при цьому відкритою для міжнародної конкуренції. Все це має супроводжуватися зростанням мобільності праці і капіталу та створення суспільства, заснованого на знаннях, що відкриває нові можливості для освіти і навчання. Характерна особливість нової парадигми суспільного розвитку полягає в переорієнтації системи на потреби розвитку людини і надання їй можливостей більш ефективної участі в сфері праці. Такий підхід утверджує пріоритетну роль знань і навчання в структурі суспільства та визнає знання головною цінністю як людини, так і суспільства в цілому [3, 58].

Визначальним елементом сфери праці є ринок праці, що являє собою систему суспільних відносин, пов'язаних із купівлею та продажем товару «робоча сила». Необхідною умовою функціонування ринку праці є зокрема організація ефективно діючої системи професійної орієнтації, професійного навчання, підвищення кваліфікації і перепідготовки. Отже, на нашу думку,

процес глобалізації потребує теоретичного осмислення з точки зору взаємозв'язку суспільства і освіти. У більш вузькому розумінні нас цікавить аналіз взаємодії ринку праці та системи професійної освіти. Під моделлю взаємодії ринку праці та системи професійної підготовки працівників розуміють сформований та нормативно закріплений механізм взаємодії ринку професійних освітніх послуг та ринку робочих місць певного регіону [1, 7]. Цей механізм містить в собі:

- способи узгодження попиту на фахівців того чи іншого рівня кваліфікації та пропозиції відповідних робочих місць;

- способи обліку змінюваних вимог роботодавців (як головних замовників професійної освіти) до якості профпідготовки в регіональній мережі закладів професійної освіти;

- формати участі роботодавців в діяльності системи професійної освіти з метою досягнення відповідності пропозиції та попиту на робочу силу (як за кількісними, так і за якісними показниками).

Під впливом процесу глобалізації формуються загальноосвітні інституції, які забезпечують взаємозв'язок пропозиції робочих місць та «робочих рук». Досягнення балансу відбувається, в першу чергу, за рахунок міжнародної трудової міграції (експорту та імпорту робочої сили). Головним інструментом визначення загальних пріоритетів у сфері зайнятості та координації політики зайнятості країн-членів ЄС є Європейська стратегія зайнятості (ЄСЗ), ще відома під назвою «Люксембурзький процес». ЄСЗ вперше була передбачена в новому розділі «Зайнятість» Амстердамського договору, проте Люксембурзький саміт країн-членів Європейського Союзу в листопаді 1997 року запровадив ЄСЗ, не очікуючи доки Амстердамський договір набуде чинності у 1999 році. До Амстердамського договору співпраця на рівні ЄС в галузі зайнятості та ринку праці нічим не відрізнялася від міждержавного співробітництва в таких міжнародних організаціях, як ОБСЄ або Міжнародна організація праці.

Амстердамський договір проголосив зростання зайнятості одним з ключових завдань Європейського Союзу, настільки ж важливим, як і

макроекономічні цілі зростання й стабільності; зобов'язала держави-члени зі Спільнотою працювати над розробкою узгодженої стратегії зайнятості та сприяти формуванню кваліфікованої, підготовленої, динамічної робочої сили, і такого ринку праці, що може швидко пристосовуватись до нових економічних обставин. Крім того, він запровадив принцип «головного потоку», згідно з яким при розробці всіх інших політик ЄС береться до уваги їхній вплив на зайнятість [6, 54]. Для реалізації європейської стратегії зайнятості Люксембурзький саміт розробив новий, так званий «відкритий метод координації», коли замість примусових постанов використовується добровільна співпраця і «м'які постанови» [11, 37].

Шенгенська угода та введення єдиної європейської валюти наочно демонстрували інтенсифікацію об'єднувчих процесів. Проте не вистачало вільного руху кваліфікованої робочої сили – національні дипломи про вищу освіту не визнавалися навіть в сусідніх країнах, через що прийняти на роботу іноземця, навіть за наявності умовних кордонів, було майже неможливо, хоча попит на закордонні кваліфіковані кадри був чималий. Від формування єдиного економічного, політичного, соціального та культурного простору європейські країни перейшли до формування єдиного наукового, дослідницького та освітнього простору. Одночасно із Європейською стратегією зайнятості розвивалась Європейська стратегія освіти, яка надавала знанням і освіченості нового вагомому значення, що в свою чергу свідчило про перегляд традиційних уявлень про навчання, роботу і життя в цілому, як умови забезпечення успішного переходу до економіки і суспільства, заснованих на знаннях. Створення єдиного європейського освітнього простору переслідувало політичні, економічні та власне науково-освітні цілі.

Перших окреслень цей простір почав набувати ще у 1988 році, із прийняттям Великої хартії університетів, в якій було зазначено зростання ролі вищої освіти в майбутньому тисячолітті. Головним фундаментальним принципом діяльності університетів була названа автономність та самостійність, а другим за значенням була названа єдність викладання та наукових досліджень.

Велика хартія закликала європейські університети розглядати взаємний обмін інформацією та документацією, постійне здійснення спільних проектів в якості найважливіших заходів у справі примноження знань. Для цього Хартія рекомендувала заохочувати мобільність викладачів та студентів; розробляти загальну політику присудження еквівалентних ступенів із подібним статусом; здійснювати прозорий контроль знань [13, 3].

Наступним кроком стало підписання у 1997 році Лисабонської конвенції «Про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти у Європейському регіоні». Спираючись на положення Великої хартії, Конвенція визнавала величезне різноманіття освітніх систем в Європейському регіоні, яке відображає культурне, соціальне, політичне, філософське, релігійне та економічне різноманіття, та складає виключне багатство Європи, а також розширила права університетів в питаннях визнання закордонних дипломів та кваліфікацій. У Конвенції був зафіксований принцип відмови від таких понять як «нострифікація» та «еквівалентність», заміна їх єдиним терміном «визнання». В основу співставлення дипломів про вищу освіту було покладено не виявлення подібності або різниці в учбових планах порівнюваних навчальних програм, а порівняння усієї сукупності знань людини з точки зору її готовності продовжувати навчання на новому, більш високому рівні [7, 12]. Завдяки Конвенції процес інтеграції в сфері освіти перейшов в область формування загального європейського освітнього простору [5, 13].

25 травня 1998 року в Сорбоні міністрами освіти Франції, Німеччини, Італії та Великої Британії була підписана Сорбонська декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти. Був введений термін «гармонізація», який дозволив обійти неприйнятні для університетів Європи поняття «уніфікація» та «стандартизація». Окрім того, ще одна лексема в назві декларації – «архітектура» – підкреслювала здебільшого зовнішній, структурний характер майбутніх змін. Вперше було проголошене гасло «Європа Знань», а університетам відводилась провідна роль в процесі розвитку загальноєвропейської освіти. В Декларації зокрема констатувалось, що «...

велика кількість студентів закінчують ВНЗ, не скориставшись можливістю навчатись за межами національних кордонів» [9,1]. В Декларації також були прописані механізми реалізації єдності простору вищої освіти в Європі: дворівнева система вищої освіти, використання академічних кредитів, їхнє взаємовизнання та накопичення, навчання по семестрах. В якості позитивного прикладу гармонізації в Декларації згадувались спільні дипломи; заклики до всіякого розширення мобільності поєднувались із рекомендаціями сприяти працевлаштуванню випускників ВНЗ. Міністри вище зазначених держав закликали держави-учасники Європейського Союзу та інші європейські країни приєднатися до них [5, 15].

Це приєднання біло офіційно оформлене 19 червня 1999 року в Болоньї, коли представники 29 країн Європи підписали Болонську Декларацію, як поклала початок власне Болонському процесу. В Декларації була сформульована ціль підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти, забезпечення її всесвітньої привабливості, а «Європа Знань» була проголошена широко визнаним та невід'ємним фактором життя спільноти. Також були конкретизовані інструменти реалізації єдиного простору вищої освіти в Європі: це, перш за все, введення системи легко визначальних та порівнюваних ступенів; використання Додатків до диплому, як повинні забезпечити працевлаштування випускників ВНЗ; введення системи, що базується на двох основних рівнях, причому перший рівень мав тривати не менш трьох років та безумовно визнаватись європейським ринком праці; після нього допускалося навчання на ступені магістра та/або доктора [2, 19]. Болонська декларація закликала європейські університети ввести єдину систему академічних кредитів, подібну до «Європейської системи взаємозаліку кредитів» (European Credit Transfer System – ECTS), перш за все, задля підтримки широкомасштабної студентської мобільності; посилити співпрацю по забезпеченню якості освіти та розробці для цих цілей порівняних критеріїв та методів контролю; розвивати в рамках мобільності спільні освітні та дослідницькі програми.

Слідом за Болонською декларацією в листопаді 2002 року в Копенгагені міністрами освіти європейських країн та Європейською Комісією з питань розвитку співробітництва в галузі професійного навчання та освіти в Європі була прийнята Декларація, яка поклала початок так званому «Брюгге-Копенгагенському процесу», основною метою якого є розвиток європейської системи професійної освіти та навчання на початковому та середньому рівнях. Серед цілей Брюгге-Копенгагенського процесу — підвищення якості професійної освіти та навчання; підвищення привабливості професійної освіти та навчання; розвиток мобільності студентів та випускників системи початкового та середнього професійного навчання в країнах європейської зони.

В Декларації були сформульовані основні завдання подальшого розвитку професійної освіти та навчання, а саме [8, 3]:

- створення єдиного європейського простору в галузі професійного навчання та освіти;
- забезпечення прозорості кваліфікацій за рахунок введення Європейського резюме, Додатку до диплому або свідоцтва про професійну освіту, Mobilipass-свідоцтва про навчання за кордоном (в тому числі в процесі трудової діяльності) та європейського мовного портфолію;
- створення механізму взаємного визнання компетенцій та кваліфікацій (створення єдиної рамки задля забезпечення прозорості);
- створення єдиної системи переносу кредитних одиниць (розробка механізмів переносу та визнання компетенцій та/або кваліфікацій між різними країнами та на різних рівнях шляхом встановлення критеріальних рівнів, розробки загальних принципів сертифікації тощо);
- розробка загальних принципів визнання неформального та спонтанного навчання (розробка загальних принципів визнання з урахуванням позицій різних категорій суб'єктів освіти та навчання).

Основні цілі (за відповідними рівнями освіти) та більшість ключових завдань (механізмів) Брюгге-Копенгагенського та Болонського процесу співпадають.

Отже можна зробити висновок, що основні напрями та завдання співробітництва у справі створення єдиного європейського освітнього простору усіх рівнів сформульовані. Було визначено, що співробітництво між усіма країнами-учасницями об'єднавчого процесу повинно будуватися на принципах прозорості та взаємної довіри, а також потребує: довгострокової перспективи; добровільного підходу, ґрунтованого на ініціативах, що надходять «знизу»; комплексного підходу, що охоплює питання прозорості та визнання, а також проблеми забезпечення якості освіти; залучення до співпраці усіх зацікавлених сторін, включаючи країни-члени та країни-кандидати до Європейського Союзу, країни-члени Європейської економічної зони, а також соціальних партнерів та Європейську Комісію.

Проте важливість зміцнення добровільної співпраці в усіх напрямках та на всіх освітніх рівнях підкреслюється наявністю низки проблем, які потребують вирішення, а саме:

- по-перше – існуючі умови реалізації програм професійної освіти та навчання на галузевому, національному та європейському рівнях надзвичайно неоднорідні, тому їхня систематизація викликає великі труднощі;
- по-друге – залік та перенесення кваліфікацій та компетенцій з одного середовища до іншого набуває все більшої значущості не тільки на рівні держав, а й, що більш важливо, на рівні різних секторів національних ринків праці. Аж до теперішнього часу існуючі рішення цієї проблеми тільки частково торкалися потреб професійної освіти та навчання. Перехід до навчання (в усіх його формах) протягом всього життя потребує застосування нового підходу до визнання, переносу та накопиченню кваліфікацій та компетенцій;
- по-третє – якість професійної освіти та навчання в різних країнах Європи значно відрізняється. Певною мірою це обумовлено відмінностями в національних системах кваліфікацій, традиціях та підходах до навчання. Разом з цим все більший вплив на якість професійної освіти оказує значне збільшення кількості навчальних програм, що пропонуються в рамках освітніх систем окремих держав. Збільшення кількості спеціалізованих програм створює певні проблеми та значно ускладнює забезпечення належної якості освіти та навчання на загальноєвропейському рівні.

Література:

1. Алашеев С. Ю., Кутейницына Т. Г., Посталюк Н. Ю. Обзор мировых практик организации взаимодействия рынка труда и системы профессионального образования // Спрос и предложение на рынке труда и рынке образовательных услуг в регионах России. Сб. докладов по материалам Второй Всероссийской научно-практической Интернет-конференции. Кн. 1. Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2005. – 224 с.
2. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / Упоряд.: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінка В.В., Бабін І.І. – Тернопіль: «Екологічна думка», ТАНГ, 2003. – 60 с.
3. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття): Монографія / за ред. Н.Г. Ничкало – К.: Видавництво «АртЕк», 2005. – 472 с.
4. Локшина О. І. Етапи розвитку стратегії Європейського Союзу у галузі освіти // Інформаційні технології і засоби навчання. Випуск 2, 2007.
5. «Мягкий путь» вхождения российских вузов в Болонский процесс. Монография. Под ред. А.Ю. Мельвиля - М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. - 352 с.
6. Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts. – Amsterdam: 1997. – 81 p.
7. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region. – Lisbon: 1997. – 17 p.
8. Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission on enhanced European cooperation in vocational education and training. – Copenhagen: 2002. – 3 p.
9. Joint Declaration on Harmonization of the Architecture of the European Higher Education System. – Paris, the Sorbonne: 1998. – 3 p.
10. S.M. Kwiatkowski, I. Wozniak (red.), Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Kontekst Europejski. Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa 2004. – 182 s.
11. The European Employment Strategy. – Luxembourg: 1997. – 108 p.
12. The European Union's Employment Strategy . – Lisbon: 1997. – 92 p.
13. The Magna Charta of University. – Bologna: 1988. – 3 p.